

**«РІЗЬБЛЕНІ ДУШІ»:
ПСИХОЕНЕРГЕТИКА
ПЕРСОНАЖІВ НОВЕЛІСТИКИ
ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
(На матеріалах виступу
на стефанікознавчому конгресі
в Русові 15 травня 2021 року)**

Ярослав ГАРАСИМ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1679-1287>

доктор філологічних наук, професор,

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української фольклористики ім. Філарета Колесси,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна,
e-mail: jaroslav.harasyim@gmail.com

У свій 150-літній ювілей Василь Стефанік не перестає бути володарем дум читацьких, а естафета постійної професійної уваги до його творчості зробилася літературознавчою константою, незалежно від естетичної платформи дослідників, їхньої ідеологічної прошивки чи теренового простору студій. Фактично від появи перших публікацій у тогочасній періодиці і до сьогодні кожне покоління стефанікознавців намагається вкотре пройти лабіринтами його письменницького хисту, прокладаючи нові інтерпретаційні маршрути. З Франкових кількох речень на сторінках чеського журналу «Slovenský Přehled» за 1898 рік про народження «дуже талановитого й оригінального письменника», де бере початок наше стефанікознавство, продовжують проростати цілі монографічні опуси як контактнотеплого, так і поетико-стилістичного формату. Складається враження, що у квантитативній пропорції число літературно-наукових критиків уже перевершило кількість персонажів Стефанікової новелістики, натомість відчуття наближення до вичерпності осмислення його прозового доробку немає й наполовину. Зовсім навпаки, кожна наступна пошуково насичена розвідка, як черговий морг поля, придбаний коштом Семена Стефаніка, спонукає до ще скрупульознішої праці над всебічним збагненням, як сказала б Михайлина Коцюбинська, «художньої етики автора».

У маловідомій рецензії на брошурку Христі Алчевської «Мужицька дитина — Василь Стефанік» Іван Франко несподівано висновкує: «... Всі його оповідання, не вважаючи на їх психологічні тонкості, в основі своїй фальшиві і дають зовсім невірний образ життя покутського народу». Не будемо заглиблюватися у спростування з боку критика позірною реалізму Стефанікової малої прози, а спробуємо розгорнути думку, що нібито мала би опинитися на маргінесі оціночного судження через її формулювання способом заперечної стилістики і таки зважимо на психологічні тонкості, насамперед тому, що якраз у цьому значною мірою криється новаторство новеліста. Невідомо достеменно, чи був обізнаний на той час Стефанік з прозовими оповідками свого однолітка Агатангела Кримського, але його новелістичні тексти прогрімали як гучна відповідь на репліку молодого українолюбця панича Присташенка з «Літопису преславних діянь панків Присташів», який розчулений власною начитаністю, сиріч, інтелігентністю, проголошує: «Мужик страждає тільки на тіло, а ми

на душу — ну, невже нам не тяжче!...». Тяжкість страждань на душу, як переконуємося з творів Стефаника, не має ніякої сталої прив'язаності до соціального стану людини чи ступеня її цивілізованої отесаності, а є простором емоційної турбулентності людського буття у найширшому його сенсі, або, за влучним спостереженням Івана Денисюка, осягає «вселюдські проблеми душезнавства». У самого ж автора це осягнення далеке від дешевого моралізаторства чи ванільної сентиментальності, в його героїв «дуже сильна внутрішня мораль» (Михайлина Коцюбинська), а «заряди сугестивної енергії» (Р. Піхманець) вибухають якраз на тих екзистенційних плацдармах, де індивідуальна людська правда сходиться у запеклому двобої з усіма можливими кривдами цього світу, інакше кажучи письменник «зосереджується на психічному процесі героя в найінтенсивніший момент пульсації його серця й мозку» (І. Денисюк).

Найімовірніше, головні витoki людського страждання, нещастя, розпачу годі виводити виключно з дна економічної безвиході, чи зі слизького поля соціальної нерівності, чи з містичних закамарків родинного прокляття, бо все це в комплексі, а до того ще й багато інших чинників можуть раптово затьмарити освітлене сонцем праведним, гармонійно розмірене життя. І якщо погодимось, що «Стефаникового героя виліплено його власним словом» (Михайлина Коцюбинська), то саме у діалогічних фразах новели «Засіданє» зможемо віднайти своєрідне макроджерело трагізму людських дол: «Є всього на світі, а біди найбільше...» («Засіданє»).

Прагнучи відчутти силове поле психоенергетичної концентрації персонажів Стефаникової новелістики, варто вдатися до звичайного класифікаційного параметрування цього явища, розщепивши його на кілька складників. Отож, на відміну від біоенергетичних полюсів, психоенергетику можна розглядати у розрізі енергії думки, енергії свідомості та енергії вольового імпульсу, принаймні такий комплекс дозволяють сформулювати основоположні підвалини психологічної теорії. При цьому головну скерованість цих енергетичних ресурсів зосереджено не у площині впливу на переміщення фізичних речей, як це пропонують різні телекінетичні практики, а унапрявлено на впорядкування духовної сфери, яке відбувається найчастіше в гострому конфлікті з інерцією моральної догми

Ярослав Гарасим, доктор філологічних наук, професор під час виступу на конгресі в Русові

або ж у безкомпромісній полеміці з найавторитетнішими представниками християнського Олімпу.

«...Наділений найтоншою чутливістю до справжнього і відразою до псевдо...» (Михайлина Коцюбинська), Василь Стефаник відряджає свої «різьблені душі» для випробування в екстремальні широти тієї психічної атмосфери, що її можна окреслити безапеляційним Шевченковим одкровенням «А Бог все бачить, та мовчить. Гріхам великим потурає...». Гріх, таким чином, як від'ємний бал за негідну поведінку людини, що записаний у небесні щоденники, постає базовою величиною виміру її неналежного ставлення до найвищого духовного світопорядку та власної відповідальності за порушення морально-етичної рівноваги. Письменник свідомо йде на переосмислення усталених канонів християнської догматики, всупереч якій допускає ймовірність гріховності не лише людського ества, а й подекуди звинувачуючи зовнішні обставини у тім, що призвели до створення таких життєвих умовин, за яких уникнути гріхопадіння просто не реально. У такий спосіб сутнісне семантичне наповнення поняття гріха втрачає конотативність релігійного абсолюту і набуває ознак відносного критерію, що залежить не від стереотипної шкали рудиментарної моральної парадигми, а від справжніх духовних цінностей та гуманістичного ідеалу. Усвідомлюючи це, мистець вирізьблює образи, які, використовуючи афористику Фрідріха Ніцше, немовби перебувають «по той бік добра і зла»: «Мати гляділа як кат, сівши на купу віна, а донька розхилила великі очи, повні гріху, але осяяні ласкавим небом» («Мати»).

У максимальній напрузі психоенергетичного випробування атрофується навіть такий потужний стримуючий чинник у повсякденному побуті покутського селянина, як страх перед вживанням лихого прокльонного слова, яке здатне матеріалізуватися. Досягнуто межі індивідуального апокаліпсису, а відтак уже ніщо і ніяк не зможе ані покращити, ані погіршити ситуацію. Саме у такі моменти безпрецедентного розпаду Стефаникові персонажі відважуються промовляти речі, які навіть слухати страшно, особливо, якщо взяти до уваги, що так батьки звертаються до своїх дітей: «Коби-сте поздыхали, то би-м раз поховав, тай збувси» («Катруся»), «А чума дес. Ходит, бодай голову зломила, а до вас не поверне. Цеї хати і чума збояла би си!» («Новина»), «Воліла бихтби на лаву лагодити» («Виводили з села»). Без сумніву, автор має оригінальну, експресивно насичену концепцію фрази, в якій здійснюється така «характерна для нього психологічна єдність предметної та емоційної сфер» (Михайлина Коцюбинська), відбувається перенесення «незображальної психічної реальності у засяг смислового світу», яке чи не найкраще ілюструють такі пасажі: «Приходиться сидіти в свої душі, як у завалені хаті, де всьо розбите і понівечене» («Дід Гриць»), «Попід мурами мами держали серця в долонях і дули на них, аби не боліли» («Марія»), «Насипте студеної роси на мій сивий волос, бо він мене пече кожний, як розжарений дріт» («Сини»), «... але вона була жвава така, що і звізду ймила би на кінчик серпа» («Марія»), «Ти заткала у мій сивий волос смердючу квітку ганьби» («Мати»).

Ще однією трансформацією канонічної релігійності, яка виразно проступає у текстах Стефаникових новел, є випростання свідомих своєї чесної людської постави героїв до сакрально маєстатичних постатей і, як наслідок, позбавлення вищих сил мо-

нополії на покарання за неспокутаний гріх. Своєрідний Шевченків художній синівський еретизм:

*«Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!»*

модифікується у Стефаникову материнську упевненість власної неофіційної судово-процесуальної статусності: «Боже, не лиш ти маєш право давати кару, але й я» («Мати»). Не бракує здорового етичного стрижня й персонажеві з «Діточої пригоди», який, незважаючи на свій вік, добре обізнаний з віками сформованим у громаді ставленням до певних родинно-соціальних типів. Його звертання до молодшої сестри після смерті матері: «Я би тебе міг добре набити тепер, але ти вже сирота» вражає дивовижним поєднанням дитячої наївної безпосередності з фундаментальним розумінням глибин народної моралі.

З огляду на те, що «творчість Стефаніка була внутрішньою потребою, неспівладною диктатові чужої волі, недосяжною для художньої моди, незалежною від життєвської вигоди...» (Михайлина Коцюбинська), маємо багато мистецьких прикладів неспальшованої енергетичної концентрації думок та вольових імпульсів його героїв на межі психоетичної розбалансованості між чіткістю власних свідомісних установок і мороком довколишньої дійсності. Проте не варто їх сприймати крізь депресивну призму світоглядного песимізму чи приреченого фаталізму, адже навіть у найтрагічніші моменти людського життя письменник усвідомлює, що конечність земного існування поза сумнівом трансформується у вічні форми етико-естетичних сенсів, згідно з якими у духовному просторі українського етносу грушка незмінно у разі відповідної потреби колядуватиме самотній бабі на Святий вечір або чічки своїми голівками молитимуть «Отчешаш» за діда.